

Duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen bij aanbestedingen

Bb 2018/36

1. Inleiding

Maatschappelijk verantwoord ondernemen en duurzaamheid zijn hot topics bij overheidsaanbestedingen. Al sinds 2010 is het streven van het Rijk om alle producten en diensten duurzaam in te kopen. Sinds 1 januari 2015 geldt dit doel ook voor decentrale overheden.² De overheid koopt jaarlijks voor ca. € 70 miljard in.³ Duurzaamheid van overheidsinkopen kan dus een belangrijke rol spelen voor bijvoorbeeld het realiseren van de doelen uit het klimaatakkoord van Parijs. Uit recent onderzoek van het RIVM blijkt dat er inmiddels bij 80% van de inkoop rekening wordt gehouden met duurzaamheid.⁴ Bij de aanbesteding van bouwprojecten lijkt de rol van duurzaamheid echter nog beperkt en lijkt er dus nog ruimte voor verbetering.⁵

Op welke manier kunnen aspecten van duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen een rol spelen bij aanbestedingen? Mogen overheden bijvoorbeeld verlangen dat hout gebruikt voor de bouw van een rechtbank voldoet aan duurzaamheidseisen zoals FSC? Niet alle overheden lijken zich bewust van de mogelijkheden.⁶ Dit artikel zet de mogelijkheden op een rij.

2. Kaders van het aanbestedingsrecht

Overheidsinkopen worden bestreken door de Aanbestedingswet 2012. Deze wet implementeert de aanbestedingsrichtlijnen van de Europese Unie.⁷ De Aanbestedingswet 2012 biedt diverse mogelijkheden om eisen te stellen op gebieden van duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Uitgangspunt daarbij is steeds dat overheden in beginsel een ruime mate van vrijheid hebben om eisen en criteria te formuleren, mits de aanbestedingsrechtelijke randvoorwaarden in acht worden genomen.⁸

2.1 Technische specificaties en keurmerken

Ten eerste kunnen overheden duurzame criteria opnemen binnen de specificaties van de te leveren producten, diensten of werken. Dit kan middels de “*technische specificaties*”,

welke de producten, diensten of werken omschrijven.⁹ Bijvoorbeeld kan worden bepaald dat het te bouwen gebouw een bepaalde (zeer lage) energieprestatiecoëfficiënt (EPC) heeft, of een maximum voorschrijven aan de emissies van bepaalde te leveren voertuigen.

Technische specificaties kunnen worden geformuleerd als technische of functionele eisen, kunnen verwijzen naar normen (zoals NEN-normen) of een combinatie van beide inhouden.¹⁰ Zij kunnen ook bepaalde milieukeurmerken betreffen.¹¹ Technische specificaties kunnen bijvoorbeeld eisen inhouden aan duurzaamheid, milieuvriendelijkheid of klimaatprestaties.¹² De inschrijvingen moeten onverkort aan al deze specificaties voldoen om voor gunning in aanmerking te komen. Technische specificaties hebben dus een “*knock out*” karakter, maar spelen geen verdere rol bij de beoordeling van de inschrijvingen (zie daartoe de gunningcriteria, waarover hierna).

Technische specificaties mogen niet leiden tot ongerechtvaardigde belemmeringen voor de mededinging.¹³ Het verwijzen naar bijvoorbeeld een bepaald fabricaat, herkomst of bijzondere werkwijze is beperkt mogelijk. Aan dergelijke eisen wordt toegevoegd: “*of gelijkwaardig*”.¹⁴ Zo oordeelde de Commissie van Aanbestedingsexperts dat er geen goede redenen waren om te eisen dat graniet uit Europa afkomstig moet zijn.¹⁵ Verder moeten technische specificaties ‘*proportioneel*’ zijn. Dat wil zeggen verband houden met en in verhouding staan tot de betreffende opdracht.¹⁶ Er mogen doorgaans wél eisen gesteld worden aan bijvoorbeeld de mate van recycling van ingekochte producten; of aan de arbeidsomstandigheden van werknemers die worden ingezet bij de uitvoering van een opdracht. Echter meer algemene eisen, die onvoldoende verband houden met de specifieke opdracht, kunnen ontoelaatbaar zijn. Denk bijvoorbeeld aan eisen die betrekking hebben op ‘het algemene milieubeleid van een bedrijf’.¹⁷

Verdere voorschriften zijn opgenomen in de Gids Proportionaliteit, die onder de Aanbestedingswet 2012 hangt.¹⁸ Deze voorschriften moeten worden toegepast, tenzij de aanbesteder met goede redenen motiveert waarom wordt afgeweken.¹⁹ De Gids Proportionaliteit merkt bijvoorbeeld op dat als slechts enkele ondernemingen kunnen voldoen aan een bepaalde technische specificatie, dat kan duiden op disproportionaliteit (en dus ontoelaatbaarheid van

1 De auteurs zijn werkzaam als advocaten bij Stibbe N.V. te Amsterdam.

2 Brief minister Plasterk van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties aan de Vereniging Nederlandse Gemeenten: *inkoop van duurzaam hout – verzoek tot informering leden VNG*, 18 juni 2015.

3 <https://www.piano.nl/document/13169/inkoopvolume-van-nederlandse-overheid>.

4 Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, *Het effect van Maatschappelijk Verantwoord Inkopen, RIVM Rapport 2018-0002*, p. 9-10.

5 I. Koenen, “Groen inkopen bij de overheid? Bij bouwteners gebeurt niks”, *CoBouw* 28 februari 2018.

6 Zie voetnoot 2.

7 Richtlijnen 2014/23/EU, 2014/24/EU en 2014/25/EU.

8 O.a. v.zr. Rb. Midden-Nederland 8 januari 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:104; v.zr. Rb. Den Haag 28 december 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:15519.

9 Afdeling 2.3.3.1 Aanbestedingswet 2012.

10 Art. 2.76 Aanbestedingswet 2012.

11 Art. 2.76 lid 1 sub b Aanbestedingswet 2012.

12 Bijlage VII richtlijn 2014/24/EU; MvT, *Kamerstukken II 2009/10*, 32440, 3, p. 73-74.

13 Art. 2.75 lid 6 Aanbestedingswet 2012.

14 Art. 2.76 lid 2-4 Aanbestedingswet 2012.

15 Commissie van Aanbestedingsexperts 23 mei 2016, advies 351.

16 Art. 2.75 lid 2 en art. 1.10 lid 1 Aanbestedingswet 2012.

17 MvT *Kamerstukken II 2015/16*, 34329, 3, p. 6-7.

18 Art. 1.10 lid 3 Aanbestedingswet 2012; art. 10 lid 1 Aanbestedingsbesluit.

19 Art. 1.10 lid 4 Aanbestedingswet 2012.

de betreffende specificatie).²⁰ Als de technische specificaties er inderdaad toe leiden dat er maar weinig ondernemingen kunnen meedingen, kan een objectieve rechtvaardiging nodig zijn om tóch die technische specificaties te hanteren. Een voorbeeld uit de rechtspraak is het geval waarbij de brandweer een aanbesteding organiseerde voor de levering van portofoons. De technische specificaties waren zo opgesteld dat slechts de portofoon van één bepaalde fabrikant kon worden aangeboden. De rechter vond daarvoor echter een objectieve rechtvaardiging in veiligheidseisen.²¹

Verder is uit de Gids Proportionaliteit onder meer het volgende af te leiden: (i) er kunnen meerdere duurzaamheidseisen gesteld worden naar mate de opdracht groter van omvang is; (ii) als uit marktonderzoek blijkt dat meerdere bedrijven kunnen voldoen aan de duurzame eisen, dan zijn deze sneller toelaatbaar. Als echter slechts enkele bedrijven kunnen voldoen, dan wordt geadviseerd de eis als gunning-criterium te hanteren (deze hebben namelijk geen “*knock out*” karakter, zie daarover hierna); (iii) overheden worden aangemoedigd om bedrijven hun ideeën te laten geven over duurzaamheidscriteria, al dan niet via marktconsultaties; (iv) bij voorkeur wordt aangesloten op algemeen geldende duurzaamheidscriteria toegesneden op relevante branches; en (v) geadviseerd wordt om een reële overgangstermijnen te hanteren om de markt de gelegenheid te bieden om de bedrijfsvoering aan te passen aan de duurzame eisen.²²

In het verleden was er wel discussie of overheden bij de technische specificaties ook duurzaamheidskeurmerken en -certificaten mochten voorschrijven. Een aanbesteding voor koffieautomaten van de provincie Noord-Holland leidde zelfs tot een inbreukprocedure door de Europese Commissie en vervolgens een uitspraak van het Hof van Justitie van de EU.²³ In die kwestie had de provincie koffie met de EKO- en ‘Max Havelaar’-keurmerken voorgeschreven. Het Hof van Justitie oordeelde dat het voorschrijven van het EKO-keurmerk een technische specificatie was; en dat een dergelijke milieukeur toelaatbaar kan zijn mits de onderliggende specificaties worden voorgeschreven (zie over het Max Havelaar keurmerk ook hierna).

De huidige regels voorzien inmiddels in een regeling voor keurmerken en certificaten. Om aan te tonen dat een werk, product of dienst voldoet aan bepaalde milieu-, sociale of andere kenmerken, kunnen overheden in de technische specificaties keurmerken of certificaten voorschrijven.²⁴ Overheden moeten zich evenwel realiseren dat dergelijke keurmerken kunnen leiden tot hoge kosten voor inschrijvers. Keurmerken kunnen bovendien de innovatie belemmeren omdat nieuwe, innovatieve oplossingen (nog) niet zijn gecertificeerd. De onderliggende keurmerkeisen moeten dan ook proportioneel zijn.²⁵ Bovendien moeten andere keurmerken, certificaten of bewijsmiddelen worden geac-

cepteerd, als ook daarmee wordt aangetoond dat aan de onderliggende keurmerkeisen wordt voldaan.²⁶

2.2 Bijzondere uitvoeringsvoorwaarden

Een tweede mogelijkheid om duurzame en maatschappelijke eisen te stellen is door “bijzondere uitvoeringsvoorwaarden” aan de opdracht te verbinden.²⁷ Anders dan de technische specificaties zien bijzondere uitvoeringsvoorwaarden niet op de specificaties van de gevraagde producten, diensten of werken, maar op de voorwaarden waaronder die producten, diensten of werken worden geleverd. Denk aan de verplichting om het verpakkingsmateriaal van de te leveren goederen te recyclen; of een verplichting om een aantal langdurig werklozen in te zetten.²⁸ In de hiervoor genoemde *Koffie*-zaak kwalificeerde het Hof van Justitie het Max Havelaar keurmerk als bijzondere uitvoeringsvoorwaarde (en niet als technische specificatie).²⁹ Het ging er bij dit keurmerk namelijk om dat de leverancier eerlijke voorwaarden hanteerde jegens de koffieproducenten. Dat werd dus gezien als voorwaarden waaronder de koffieautomaten geleverd werden.

Naast de meer ‘reguliere’ uitvoeringsvoorwaarden (zoals betalingsregelingen, duur van de overeenkomst, plaats van uitvoering en aansprakelijkheidsregelingen), mogen dus ook ‘bijzondere’ uitvoeringsvoorwaarden worden gesteld. Die kunnen verband houden met onder meer economische, innovatie gerelateerde, arbeid gerelateerde, sociale of milieuoverwegingen. Wel moeten ook bijzondere uitvoeringsvoorwaarden verband houden met het voorwerp van de opdracht.³⁰ Ook hier geldt dus dat de voorwaarden voldoende concreet moeten zijn en geen betrekking mogen hebben op het algemene beleid van ondernemingen. Verder moeten bijzondere uitvoeringsvoorwaarden voldoen aan het Europese gemeenschapsrecht, zoals het non-discriminatiebeginsel.³¹

Net als de technische specificaties moeten de inschrijvingen ook aan alle bijzondere uitvoeringsvoorwaarden voldoen om voor gunning in aanmerking te komen.³² Ook deze eisen hebben dus een *knock out* karakter, maar spelen geen verdere rol bij de beoordeling van de inschrijvingen. Dit kan leiden tot discussies als een onderneming op het moment van inschrijving (nog) niet voldoet aan de bijzondere uitvoeringsvoorwaarden. Een voorbeeld is een zaak bij de voorzieningenrechter te Den Haag uit 2017.³³ Rijkswaterstaat had in een aanbesteding voor de levering van circulair kantoormeubilair als uitvoeringsvoorwaarde duurzaam hout voorgeschreven. Ter discussie stond of de winnende inschrijver dat hout kon leveren. Bij zijn inschrijving waren namelijk geen keurmerken of andere bewijsstukken overgelegd. Vol-

20 Gids Proportionaliteit, paragraaf 3.5.6.

21 Voorzieningenrechter Zeeland-West-Brabant 27 mei 2015, ECLI:NL:RBZWB:2014:3579, r.o. 4.4.3.

22 Gids Proportionaliteit, paragraaf 3.5.6.

23 HvJ EU 10 mei 2012, zaak C-368/10 (*Commissie/Nederland*).

24 Art. 2.78a en 2.78b Aanbestedingswet 2012.

25 MvT *Kamerstukken II* 2015/16, 34329, 3, p. 7.

26 Art. 2.78a lid 3-4 en art. 2.78b lid 2-3 Aanbestedingswet 2012.

27 Afdeling 2.3.3.3 Aanbestedingswet 2012.

28 MvT *Kamerstukken II* 2015/16, 34329, 3, p. 62; HvJ EG 20 september 1988, C-31/87 (*Beentjes*).

29 HvJ EU 10 mei 2012, zaak C-368/10 (*Commissie/Nederland*).

30 Art. 2.80 lid 1 Aanbestedingswet 2012.

31 MvT *Kamerstukken II* 2015/16, 34329, 3, p. 62.

32 MvT *Kamerstukken II* 2015/16, 34329, 3, p. 75.

33 Vzr. Rb. Den Haag 26 oktober 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:12138, r.o. 5.2-5.3.

gens de voorzieningenrechter hoefde echter pas *tijdens de uitvoering van het contract* aangetoond te worden dat werd voldaan aan de eis. Nu er geen concrete aanwijzingen waren dat de inschrijver te zijner tijd *niet* zou voldoen, kwam hij voor gunning in aanmerking.³⁴

Voorts dienen overheden de inschrijvers te verzoeken om aan te geven dat zij bij het opstellen van hun inschrijving rekening hebben gehouden met bepaalde verplichtingen op het gebied van het milieu-, sociaal en arbeidsrecht.³⁵ Hierbij kan onder meer worden gedacht aan de Wet milieubeheer, de Arbeidsomstandighedenwet, de Wet minimumloon en cao's.³⁶ Niet naleving van bepaalde arbeidsrechtelijke verplichtingen moet worden gemeld bij de Inspectie SZW.³⁷

2.3 Uitsluitingsgronden, geschiktheidseisen en selectiecriteria

Een andere categorie van criteria betreffen de uitsluitingsgronden en geschiktheidseisen.³⁸ Anders dan de hiervoor beschreven eisen, gaat het hier niet om eisen aan de opdracht. Uitsluitingsgronden en geschiktheidseisen betreffen eisen die aan de ondernemingen worden gesteld om te mogen meedingen naar de opdracht. Uitsluitingsgronden betreffen bijvoorbeeld bepaalde strafrechtelijke vergrijpen. Geschiktheidseisen kunnen bijvoorbeeld zien op de financiële en economische draagkracht van ondernemers en op hun technische en beroepsbekwaamheid. Bijvoorbeeld kan worden geëist dat ondernemers middels referenties van in het verleden uitgevoerde opdrachten aantonen over de bepaalde relevante ervaring te beschikken.

Bij de aanbesteding wordt getoetst op de uitsluitingsgronden geschiktheidseisen aan de hand van door ondernemers aan te leveren bewijsmiddelen. Een onderneming op wie een uitsluitingsgrond toepasselijk is en/of die niet kan aantonen aan de geschiktheidseisen te voldoen, komt in beginsel niet voor gunning in aanmerking.³⁹ Ook hier is dus sprake van een "knock out" karakter. De geschiktheidseisen kunnen ook worden gehanteerd als 'selectiecriteria' om een maximaal aantal ondernemingen te selecteren ("shortlisten"). Uitsluitend die geselecteerde ondernemingen worden vervolgens uitgenodigd om een inschrijving in te dienen.⁴⁰ De Aanbestedingswet 2012 en Gids Proportionaliteit bevatten uitvoerige regelingen over welke uitsluitingsgronden en geschiktheidseisen toelaatbaar zijn en welke bewijsmiddelen daarbij gevraagd mogen worden.⁴¹ Artikelen 2.86 en 2.87 van de Aanbestedingswet 2012 bevatten vaste lijsten van uitsluitingsgronden. In het kader van duurzaamheid

en maatschappelijk verantwoord ondernemen kunnen bijvoorbeeld delicten op het gebied van kinderarbeid, mensenhandel, milieu- en arbeidsregelgeving in bepaalde gevallen een uitsluitingsgrond inhouden. Bij de geschiktheidseisen kan worden gedacht aan referenties waarbij ervaring met bepaalde duurzaamheidsaspecten moet worden aangetoond.⁴² Bij de aanbesteding voor een gebouw waarvoor de aanbesteder een BREEAM duurzaamheidscertificaat verlangt, is denkbaar dat als referentie wordt gevraagd een eerder met BREEAM certificaat gerealiseerd gebouw.⁴³ Verder kan bijvoorbeeld worden verlangd dat ondernemers beschikken over bepaalde kwaliteitssystemen op het gebied van milieubeheer.⁴⁴

Soms kan enige terughoudend geboden zijn bij het formuleren van geschiktheidseisen. Immers hoe scherper de geschiktheidseisen, hoe minder ondernemingen in de regel kunnen meedingen. Opnieuw geldt dat de eisen proportioneel moeten zijn.⁴⁵ De Gids Proportionaliteit doet hierbij de suggestie om op het gebied van duurzaamheid en sociale voorwaarden niet al te veel met geschiktheidseisen te werken. In plaats daarvan wordt geadviseerd om dergelijke aspecten meer binnen de gunningcriteria een rol te laten spelen (waarover hierna).⁴⁶

2.4 Gunningcriteria

Tot slot kunnen duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen een belangrijke rol spelen binnen de gunningcriteria.⁴⁷ Op basis van de gunningcriteria wordt beoordeeld welke inschrijving voor gunning in aanmerking komt. Deze eisen vormen dus het sluitstuk van de aanbesteding. In beginsel moet worden uitgegaan van de beste prijs-kwaliteitsverhouding van de inschrijvingen. Bij het deel kwaliteit kunnen ook bepaalde duurzame en maatschappelijke aspecten worden meegewogen (zie hierna). Op die wijze kan duurzaamheid dus relevant zijn voor de uitkomst van de aanbesteding. Wil een aanbesteder uitsluitend op basis van de laagste prijs of kosten gunnen (en kwaliteit dus niet meewegen), dan moet daarvoor een goede motivering gegeven worden.⁴⁸ In dat geval kunnen er echter geen kwalitatieve gunningcriteria worden gehanteerd die betrekking hebben op duurzaamheid.

Het gaat bij de gunningcriteria om de vraag welke inschrijving het beste aan de eisen voldoet. Het niet voldoen aan een bepaald gunningcriterium leidt in beginsel niet tot uitsluiting, maar uiteraard wel tot een slechtere beoordeling op dat criterium. Overigens kunnen overheden bepalen dat een bepaalde minimumbeoordeling vereist is voor bepaalde gunningcriteria (om zo een bepaalde minimumkwaliteit zeker te stellen). In zoverre kan dus toch sprake kan zijn van een "knock out" karakter.

34 Vgl. o.a. vzr. Rb. Noord-Nederland 22 februari 2013, ECLI:NL:RBNNE:2013:BZ2831; Hof Amsterdam 8 april 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:1583; vzr. Rb. Rotterdam 13 augustus 2014, ECLI:NL:RBROT:2014:682; vzr. Rb. Gelderland, 23 maart 2016, ECLI:NL:RBGEL:2016:1692.

35 Art. 2.81 lid 2 Aanbestedingswet 2012. Vgl. HvJ EU 17 november 2015, C-115/14, ECLI:EU:C:2015:760

36 MvT *Kamerstukken II* 2015/16, 34329, 3, p. 63.

37 Art. 2.81a Aanbestedingswet 2012.

38 Afdelingen 2.3.5-2.3.6 Aanbestedingswet 2012.

39 Zie evenwel art. 2.87a en 2.88 Aanbestedingswet 2012.

40 Art. 2.99-2.100 Aanbestedingswet 2012.

41 Art. 2.86-2.98 Aanbestedingswet 2012, paragrafen 3.5.1-3.5.3 Gids Proportionaliteit.

42 Art. 2.93 lid 1 sub a Aanbestedingswet 2012.

43 Zie www.breeam.nl.

44 Art. 2.97 Aanbestedingswet 2012.

45 Art. 1.10 lid 2 Aanbestedingswet 2012.

46 Gids Proportionaliteit, paragraaf 3.5.6.

47 Afdeling 2.3.8.4 Aanbestedingswet 2012.

48 Art. 2.114 Aanbestedingswet 2012.

Om de beste prijs-kwaliteitverhouding te bepalen worden gunningcriteria en nadere criteria ('subcriteria') bepaald. Dat kunnen bijvoorbeeld aspecten betreffen als kwaliteit, esthetische en functionele kenmerken, toegankelijkheid, geschiktheid voor gebruikers, kwalificaties van bepaalde personeelsleden, ondersteuning en leveringsvoorwaarden.⁴⁹ Sociale, milieu en innovatieve kenmerken mogen nadrukkelijk als criteria worden gehanteerd. Verder kunnen ook levenscyclus kosten als criterium worden gehanteerd, waarbij rekening gehouden mag worden met kosten van externe milieueffecten. Denk bijvoorbeeld aan kosten als gevolg van broeikasgasemissies of verontreiniging door grondstoffenwinning.⁵⁰

Aan de diverse criteria dienen wegingsfactoren te worden gekoppeld.⁵¹ Overheden kunnen zo bepalen welk gewicht zij aan de diverse criteria toekennen. Naar mate aan duurzame criteria een zwaarder gewicht wordt toegekend, zullen deze criteria ook meer bepalend zijn voor de uitkomst van de aanbesteding.

Aangezien de gunningcriteria de uitkomst van een aanbesteding bepalen worden er hoge eisen aan gesteld. Volgens vaste jurisprudentie moeten de gunningcriteria voldoende objectief en transparant zijn.⁵² Dat betekent onder meer dat de gunningcriteria voldoende begrijpelijk moeten zijn en moeten borgen dat het resultaat van de aanbesteding achteraf toetsbaar is. Voorts moeten de gunningcriteria waarborgen dat er daadwerkelijk concurrentie mogelijk is.⁵³ Vaak is er discussie of het toelaatbaar is om de gunningcriteria zo te formuleren dat er maar weinig inschrijvers aan kunnen voldoen (althans een reële kans hebben op gunning). Standaard jurisprudentie op dit gebied is het arrest 'Finse Bussen' (of 'Concordia Bus Finland') van het Hof van Justitie.⁵⁴ De zaak betrof een aanbesteding voor busvervoer in Helsinki. De gunningcriteria waren zo ingericht dat extra punten te behalen waren met de inzet van milieuvriendelijke bussen met lage stikstofemissies en een laag geluidniveau. Destijds was er maar één vervoersbedrijf dat over dergelijke bussen kon beschikken, vanwege beperkt beschikbare tankstations. Dit bedrijf had dus veel meer kans om de aanbesteding te winnen. Het Hof van Justitie achtte het niettemin toelaatbaar dat de betreffende eisen werden gesteld.

Verder geldt andermaal dat de criteria proportioneel moeten zijn en verband moeten houden met het voorwerp van de opdracht.⁵⁵ Dat betekent echter niet dat gunningcriteria alleen maar mogen zien op zaken die direct het product, dienst of werk betreffen. Bijvoorbeeld bij de inkoop van personenauto's kan als gunningcriterium worden gehanteerd de mate waarin de diverse onderdelen van de auto recyclebaar zijn. Ook de arbeidsomstandigheden waaronder de

ingekochte producten worden gefabriceerd, kunnen een rol spelen bij de gunningcriteria.⁵⁶ Uit de hiervoor genoemde *Koffie*-zaak is af te leiden (naast hetgeen hiervoor toegelicht) dat het toegestaan is om als gunningcriterium te hanteren dat te leveren koffie "fairtrade" is. Wel moet duidelijk zijn welke concrete eisen daarbij worden gesteld.⁵⁷

3. Slot

Uit het voorgaande blijkt dat het aanbestedingsrecht een uitgebreid pallet biedt aan mogelijkheden om duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen gewicht te geven bij aanbestedingen. Dat kan bijdragen aan het realiseren van de ambities van het Rijk op het gebied van duurzaamheid. In dit artikel zijn enkele aanbestedingsrechtelijke randvoorwaarden samengevat die daarbij in acht genomen moeten worden.

49 Art. 2.115 lid 2 Aanbestedingswet 2012.

50 Art. 2.115a lid 1 Aanbestedingswet 2012; MvT *Kamerstukken II* 2015/16, 34329, 3, p. 83.

51 Art. 2.115 lid 4 Aanbestedingswet 2012.

52 O.a. HvJ EG 18 oktober 2001, C-19/00 (*SIAC*); HvJ EG 12 december 2002, C-470/99 (*Universale Bau*); HvJ EG 29 april 2004, C-496/99 P (*Succhi di Frutta*).

53 Art. 2.113a lid 1 Aanbestedingswet 2012.

54 HvJ EG 17 september 2002, C-513/99 (*Finse bussen*).

55 Art. 1.10 lid 2 en 2012.115 lid 2 Aanbestedingswet 2012.

56 MvT *Kamerstukken II* 2015/16, 34329, 3, p. 82.

57 HvJ EU 10 mei 2012, zaak C-368/10 (*Commissie/Nederland*).